

مفهوم‌یابی بحران در قرآن و نسبت آن با سنت‌های الهی

تألیف:

دکتر حسین ظفری

استادیار گروه مدیریت بحران دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)

دکتر راسخ‌علی غنما

دانش‌آموخته دکتری فقه اسلامی دانشگاه علامه طباطبائی

دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)

مؤسسه چاپ و انتشارات

سرشناسه	ظفری، حسین، ۱۳۶۱ -
عنوان و پدیدآور	مفهوم‌یابی بحران در قرآن و نسبت آن با سنت‌های الهی/تألیف: حسین ظفری و رضا رهنما
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام) - مؤسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۹۸
مشخصات ظاهری	دوازده، ۱۳۹ ص.
فروست	دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)، مؤسسه چاپ و انتشارات، ۸۷۸، سری مدیریت بحران - ۱
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۴۵۲-۹۰۹-۲
وضعیت فهرست‌نویسی	فیفا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۱۳۱-۱۳۸
موضوع	مدیریت بحران -- جنبه‌های قرآنی (Crisis management -- Qur'anic teaching)
موضوع	سنت الهی -- جنبه‌های قرآنی (Divine tradition -- Qur'anic teaching)
موضوع	بحران (Crises)
شناسه افزوده	رهنما، رضا، ۱۳۶۰ -
شناسه افزوده	دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام) - مؤسسه چاپ و انتشارات
رده‌بندی کنگره	P ۱۰۴ ۱۳۹۸
رده‌بندی دیویی	۲۹۷/۱۵۹
شماره کتابشناسی ملی	۵۹۷۹۳۲۴

کلیه حقوق، اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و اقتباس از این دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام) محفوظ است.

- عنوان: مفهوم‌یابی بحران در قرآن و نسبت آن با سنت‌های الهی
- تألیف: دکتر حسین ظفری - دکتر رضا رهنما
- صفحه‌آرایی: ناهید آقامیرزایی
- ناظر فنی چاپ: سید محمدباقر موسوی
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ سپاه
- نوبت چاپ: اول (آذر ماه ۱۳۹۸)
- شمارگان: ۲۰۰ نسخه
- قیمت: ۲۳۰/۰۰۰ ریال
- نشانی: تهران، بزرگراه شهید بابایی، بعد از پل لشکرک، دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام) معاونت پژوهش و فناوری، مؤسسه چاپ و انتشارات، تلفن: ۷۴۱۸۸۲۶۰ دورنگار: ۷۴۱۸۸۲۷۴
- مرکز پخش: تهران، میدان فردوسی، فروشگاه و نمایشگاه مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)، ترنجستان امام حسین (علیه السلام)، تلفن: ۸۸۸۳۹۲۹۷

بسم الله الرحمن الرحيم

«يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا...»

حکمت را به هر کس بخواهد می‌دهد و کسی که به او حکمت داده شود، حقا خیری فراوان داده شده است...

(سوره مبارکه بقره - آیه ۲۶۹)

انقلاب کبیر اسلامی، نمونه‌ای بی‌بدیل تاریخی، از حرکت اجتماعی عظیمی است که با سرنگونی طاغوت و برپایی نظام مقدس جمهوری اسلامی، امیدهای فراوانی را در دل مستضعفان و آزادی‌خواهان جهان برای تحقق آرمان‌های بلند دولت اسلامی، جامعه اسلامی و درنهایت، تمدن بزرگ اسلامی پدید آورد. در این میان، نهادهای علمی، به‌ویژه دانشگاه‌ها، باید نقش کلیدی سوزن‌بانی و هدایت قطار پیشرفت و رشد جامعه در مسیر صحیح اسلامی را ایفا نمایند.

دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام) به عنوان «دانشگاه سازمانی سپاه در تراز انقلاب اسلامی» با شعار «تزکیه، جهاد علمی، دانشگاه تین ساز»، در کنار مسئولیت مهم انسان‌سازی و تربیت سربازان عصر ظهور، وظیفه تولید و نشر معارف پاسداری از انقلاب اسلامی را نیز برعهده دارد. در این راستا، معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه به‌منظور کمک به چرخه مدیریت دانش بومی با سه ویژگی «اسلامی بودن»، «روزآمدی» و «کارآمدی»، با هدف دستیابی به مرجعیت علمی، افتخار و تلاش دارد تا زمینه و بستر لازم برای اساتید و پژوهشگران محترم این عرصه را فراهم نماید. امید است در سایه الطاف بیکران الهی و با گسترش فعالیت‌های انتشاراتی مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)، این رسالت خطیر تحقق یابد.

در پایان، بر روح ملکوتی معمار و رهبر کبیر انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی (ره) و همچنین شهدای گرانقدر انقلاب اسلامی، دفاع مقدس و مدافعان حرم درود می‌فرستیم و با آرزوی سلامتی و توفیقات هرچه بیشتر مقام معظم رهبری، امام خامنه‌ای (مدظله العالی) و نیز خدمتگزاران اسلام و کشور، از اساتید، فرهیختگان و اهل نقد و نظر تقاضا داریم با ارائه نظرها و پیشنهادهای خود، ما را یاری فرمایند.

و من الله التوفیق و علیه التکلان

معاونت پژوهش و فناوری

دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

مقدمه نگارندگان..... (نه)

گفتار اول: جستاری بر مفهوم بحران..... ۱

۱-۱. تعاریف بحران..... ۱

۱-۱-۱. پارامترهای اصلی مفهوم بحران..... ۷

۱-۱-۱-۱. نسبی به پارامترها..... ۱۹

۱-۱-۱-۲. جایگاه رسانه در شکل‌گیری بحران..... ۲۰

۱-۱-۱-۳. جایگاه هر رسانه..... ۲۱

۱-۱-۱-۴. تعریف منتخب..... ۲۵

۱-۱-۱-۵. بحران؛ فردی یا اجتماعی؟..... ۲۶

۲-۱. تقسیم‌بندی بحران..... ۲۸

۲-۱-۱. تقسیم‌بندی مطلوب از بحران..... ۳۴

۲-۱-۲. رویکردهای گوناگون به بحران..... ۳۵

۲-۱-۲-۱. دیدگاه سنتی..... ۳۵

۲-۱-۲-۲. دیدگاه قانون طبیعی..... ۳۵

۲-۱-۲-۳. دیدگاه تعاملی..... ۳۶

۲-۱-۲-۴. تحلیل رویکردها..... ۳۷

۲-۱-۲-۵. نقش رویکرد رسانه‌ها..... ۳۹

گفتار دوم: چارچوب قرآنی مفهوم بحران..... ۴۳

۱-۲. تعبیر قرآنی هم‌خانواده با «بحران»..... ۴۴

۱-۲-۱. واژگان مرتبط با مفهوم بحران..... ۴۵

۵۰.....	۲-۱-۲. تحلیل دو واژه‌ی بلاء و فتنه
۵۹.....	۳-۱-۲. «بلاء» و «ابتلاء» در روایات
۶۱.....	۴-۱-۲. جایگاه «مصیبت» در روایات
۶۷.....	۵-۱-۲. «مصیبت» تعبیر قرآنی بحران
۸۰.....	۲-۲. سنت‌های الهی مرتبط با مفهوم بحران
۸۱.....	۱-۲-۲. معنای سنت‌های الهی
۸۲.....	۲-۲-۲. ویژگی‌های سنت الهی
۸۷.....	۳-۲-۲. سنت‌های الهی مرتبط با بحران

گفتار سوم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۱۲۵

۱۲۶.....	۱-۳. مستندات اصلی قرآنی
۱۲۷.....	۲-۳. چارچوب قرآنی مصیبت
۱۲۷.....	۱-۲-۳. نقش انسان
۱۲۷.....	۲-۲-۳. آزمایش‌بندگان
۱۲۸.....	۳-۲-۳. مصیبت کبری و صغری
۱۲۸.....	۳-۳. سنت‌های مرتبط با مفهوم بحران

فهرست منابع ۱۳۱

۱۳۱.....	الف) منابع فارسی
۱۳۱.....	بخش اول: کتاب‌ها
۱۳۳.....	بخش دوم: مقالات
۱۳۶.....	ب) منابع عربی
۱۳۸.....	ج) منابع انگلیسی

مقدمه نگارندگان

بشر در طول تاریخ حیات خود همواره با حوادث ناگوار زیادی مواجه بوده و از این جهت خسارت‌های جبران ناپذیری را تحمل نموده است. امروز این حوادث و اتفاقات در قالب یک مفهوم جامع به نام «بحران» قرار گرفته و مدیران در تلاشند تا با استفاده از دانش، تجربه و ابتکارات متخصصان به مدیریت و مقابله با آن بپردازند، لکن تحقق مدیریت مطلوب شرایط بحرانی، نیازمند فهم دست از مفهوم بحران و درک دقیق از تعریف آن است.

در زمینه تعریف بحران تلاش‌ها و اندیشه‌ورزی‌های بسیاری صورت گرفته است با این حال برخی معتقدند که تعریف گفتمان و ادبیات واحد شفافی پیرامون بحران شکل نگرفته است به‌طوری که ارائه‌ی صرفی مشخص و قابل اجماع از مفهوم بحران را غیر ممکن به نظر می‌رسد.

از سوی دیگر، اصلی‌ترین هدف از این عاریف، ارائه راهکارهایی در جهت مدیریت و اصلاح یک پدیده‌ای بحرانی می‌باشد و از آن‌جا که اساسه اولین گام در مدیریت بحران، بحران‌انگاری پدیده‌ی پیش‌روست، نگاه غیرصحيح و یا راویه دید نامناسب در برخورد با پدیده‌های به‌وجود آمده در جوامع انسانی، ممکن است به آسیب‌های بحرانی‌ای را بحرانی جلوه داده و به غلط آن را در مسیر مدیریت قرار دهد و در نتیجه به سبب اتلاف سرمایه‌ها و انحراف از مسیر صحيح گردد. در این راستا، معتقدیم که دقیق‌ترین و ناب‌ترین مفاهیم مرتبط با بحران را می‌توان از منبع غنی قرآن احصاء و استخراج نمود. بر این اساس رسالت اصلی این کتاب ارائه مختصاتی قرآنی از مصادیق بحران است. قرآن کریم به‌عنوان کلام الهی، می‌تواند منبعی روشنگر در جهت راهنمایی مدیران و متخصصان در مواجهه با پدیده‌های عالم و تشخیص حوادث بحرانی باشد. این متن به‌دنبال ردیابی چارچوب پدیده‌های بحرانی و سنت‌های الهی مرتبط با آنان در آیات قرآن است.

همان گونه که می‌دانید، مفهوم «بحران» امری نوظهور و برون دینی است به گونه‌ای که جستجوی این کلیدواژه در آیات قرآن کریم کاری بدون فرجام و رهن است. همچنین گفته شد که دستیابی به یک تعریف صریح و همه جانبه از مفهوم بحران کاری بس دشوار است. بر این اساس و برای دستیابی به هدف اصلی این کتاب، «مصادیق بحران» مورد توجه قرار گرفته و سپس با تکیه بر واژگانی از قرآن کریم که در مقام اشاره به مصادیق بحران استعمال شده‌اند، اصول بنیادین مفهوم بحران استخراج شده است؛ بر این مینا می‌توان گفت اولین نوآوری در این کتاب، برجسته‌سازی نزدیک‌ترین واژه‌ای است که در ادبیات دینی، در مقام اشاره به مصادیق بحران مورد استعمال قرار گرفته است. سپس براساس آیات و روایاتی که این واژه در آنان استعمال شده، چارچوب قرآنی بحران به دست آمده است. در آخرین گام نیز تلاش شده اصلی‌ترین سنت‌های الهی مرتبط با مفهوم بحران به درستی به تصویر کشیده شوند.

لذا نوآوری کتاب و اصلی‌ترین جنبه ضرورت وجود متن حاضر، تلاش برای کشف قالبی اسلامی برای مصادیق بحران و تلاش در جهت ترسیم مختصات پدیده‌های بحرانی در تعالیم و حیانی است. به نظر می‌رسد، رسازی مفهوم بحران در سایه آیات و روایات اسلامی و توجه به سنت‌های الهی، روشی متفاوت را در مقام مدیریت مصادیق بحران پیش روی مدیران قرار می‌دهد.

لازم به ذکر است که نگارندگان با این فرضیات، محارشی این متن را آغاز کرده‌اند: اولاً مفهوم بحران، با نگاهی دنیا محور توصیف می‌گردد اما در همه نام عرضه به قرآن کریم، خدامحوری و معادباوری دو ویژگی اصلی آن به حساب می‌آید. قرآن کریم مبتلایان به مصادیق بحران را به دو دسته مومن و کافر تقسیم کرده و ماهیت بحران را در ارتباط با هر کدام به صورت متفاوتی تبیین می‌نماید.

ثانیاً مصادیق بحران همگی در چارچوب قضا و قدر الهی قرار گرفته و ارتباط تنگاتنگی با سنت‌هایی همچون هدایت، ابتلاء و استدرج دارند.

در این راستا، نگارندگان به دنبال ایجاد مفهومی جدید و قرآنی برای بحران نبوده بلکه تلاش نمودند الگو و قالبی اسلامی برای مصادیق بحران کشف کنند تا در سایه این الگو امر مدیریت بحران به صورت دقیق تری درک شود. به همین جهت، کتاب حاضر با روش اجتهادی و با نگاهی توصیفی - تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و تکیه بر آیات قرآن، روایات اهل بیت علیهم السلام و نظرات مفسرین به پرسش‌های مطرح شده پاسخ می‌گوید. در این روش تلاش می‌شود براساس آنچه پیش از این از نتایج تحقیقات پیشینه به دست آمد، پیمایشی دقیق در آیات قرآن کریم صورت گرفته و مفاهیم مرتبط با موضوع بحران و مصادیق آن مفاهیم گردآوری گردد. پس از این مرحله، تلاش شده است با دستیابی به یک فرضیه، آیات قرآن کریم و روایات اهل بیت علیهم السلام را با محوریت آن فرضیه از آراء نموده و با تکیه بر نظر مفسران، تحلیل دقیق از معادل قرآنی پدیده‌ی بحران و اوسف آن ارائه شود.

در پایان لازم است تا از زحمات فرهیختگان همکاران دانشکده علوم اجتماعی و فرهنگی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام به ویژه تلاش‌های برادران بزرگوار، جناب آقای دکتر مجید بذرافکن رئیس محترم دانشکده و جناب آقای دکتر محمد صدری ارحامی مدیریت محترم پژوهش دانشکده مذکور قدردانی نمائیم. نویسندگان امید آن دارند اساتید و محققان حوزه مدیریت بحران، مولفان را از نظرات انتقادات سازنده خود محروم نگردانند چراکه امیرمومنان علیه السلام فرمودند: «دوست واقعی کسی است که حقایق را با تو در میان گذارد نه آنکه تو را تصدیق نماید».

حسین ظفری و رضا رهنما